

2026. 13 (2)

Asian Journal

"STEPPE PANORAMA"

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих, этнология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2026
© Авторлар ұжымы, 2026

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті. (АҚШ)

Жаркен Айгүл Мәлікқызы — тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Мунинов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Томохико Уяма — PhD, Хоккайдо университетінің Славян және Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония)

Ян У. Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, Калифорния университетінің профессоры (АҚШ)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Кубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Бурханов Бимурад Бадритдинұлы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история, этнология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://ajspiie.com>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2026
© Коллектив авторов, 2026

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, Депутат Мажилиса Парламента РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Жаркен Айгуль Маликовна — доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. (Казахстан)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального университета имени Аль Фараби. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

Томохико Уяма — PhD, профессор Центра славяно-евразийских исследований Хоккайдского университета (Япония)

Ян Кэмпбелл (Ian W. Campbell) — PhD, профессор Калифорнийского университета (США)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Бурханов Бимурад Бадритдинович — магистр, научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history, ethnology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://ajspiie.com>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2026
© Group of authors, 2026

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Member of the Mazhilis of the Parliament of the RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ian W. Campbell — PhD, Professor at the University of California (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Al Farabi Kazakh National University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

Tomohiko Uyama — PhD, Professor at the Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University. (Sapporo, Japan)

Zharken Aigul — Doctor of Historical Sciences, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University. (Kazakhstan)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Burkhanov Bimurad Badritdinovich — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 13. Is. 1, pp. 110-123, 2026
Journal homepage: <https://ajspiie.com>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2026_13_1_111-124

SOCIAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF SUFI ORDERS IN CENTRAL ASIA

Marzhan A. Kasymbekova¹, Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu^{2*}

¹Al-Farabi Kazakh National University
(71, Al-Farabi Str., 050040 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Postgraduate student
 <https://orcid.org/0000-0002-5380-0656>. E-mail: kasimbekovamarzan@gmail.com

²Kutakhya Dumlupinar University
(Evliya Çelebi Yerleşkesi Tavşanlı Yolu 10 km Kütahya, Türkiye)
Dr., Professor
 <https://orcid.org/0000-0002-6095-7512>. E-mail: sefafuat@hotmail.com, vecihi.hekimoglu@dpu.edu.tr
*Correspondent author

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2026
© Kasymbekova M.A., Vecihi S.F.H., 2026

Abstract. Introduction. The article examines the conditions of origin of the Sufi tariqa (brotherhood) and the social composition of the first Sufis in Central Asia, which is considered one of the largest centers of the Islamic world. It is also shown that the Sufi movement, which originated within the framework of Islam, was to some extent influenced by other religions and teachings, as well as the first ascetic (pious) movements that appeared in other regions. *Goals and objectives.* The study of the historical evolution of Sufism, from simple «asceticism» to its transformation into formal and highly hierarchical organizational and social structures called «tariqas». To consider the conditions of social composition, which help to determine the history of the emergence, formation, distribution of Sufi Tariqat in Central Asia, as well as its factors. To determine the influence of the ideas of the Sufi movement that emerged in other countries of the Islamic world to a certain extent on the evolution of Central Asian Sufi movements. To analyze the history of the emergence of the Sufi movement and the background of its social composition based on the available published scientific literature and research sources. *Results.* The article analyzes the problem of the social conditions for the emergence and development of Sufi Tariqat in Central Asia, as well as its various definitions. Here we have the opportunity to determine the worldview and ideological positions of the adherents of this phenomenon, the process of introducing or, conversely, excluding certain ideological concepts and principled actions within the framework of Sufi teachings. Within the framework of such issues, the article discusses the emergence of Sufi Tariqat in Central Asia, social conditions and its main factors. *Conclusions.* Based on the analysis of the main factors related to the social conditions of the emergence and development of Sufi Tariqat in Central Asia, we can draw the following conclusions: on the one hand, this was reflected in the ideological transformation of Sufi teaching in order to specifically protect the basic principles of Islam and the principles of the Hanafi legal School, conducted by representatives of other religious and doctrinal directions. On the other hand, the

influence of this interaction on the internal development of the Sufi tradition through the selective perception and rethinking of certain elements of spiritual and ascetic practice inherent in some denominations and currents.

Key words: Central Asia, Sufi order, Khoja Ahmed Yasawi, social structure, Islamic religion, Sunni theology, Muslim mysticism

For citation: Kasymbekova M.A., Vecihi S.F.H. The history of the Sufi movement in Central Asia (conditions of social composition) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2026. Vol. 13. No. 1. Pp. 111-124. [In Kaz.]. DOI: 10.51943/2710-3994_2026_13_1_111-124

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДА СОПЫЛЫҚ ТАРИҚАТТЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК АЛҒЫШАРТТАРЫ

Қасымбекова Маржан Әмірқызы¹, Вежихи Сефа Фуат Хекимоглу^{2*}

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
(71-үй, әл-Фараби даңғ., 050040 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Докторант

 <https://orcid.org/0000-0002-5380-0656>. E-mail: kasimbekovamarzan@gmail.com

²Кютахья Думлыпынар университеті
(Евлия Челеби Кампусы Тавшанлы жолы 10 км, Кутахи, Түркия)
Профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-6095-7512>. E-mail: sefafuat@hotmail.com, vecihi.hekimoglu@dpu.edu.tr

*Автор-корреспондент

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2026

© Қасымбекова М.А., Вежихи С.Ф.Х., 2026

Аңдатпа. *Kıpısne.* Мақалада ислам әлемінің ірі орталықтарының бірі болып саналатын Орталық Азияда сопылық тариқаттың (бауырластық) пайда болуы мен алғашқы сопылардың әлеуметтік құрамының шарттары қарастырылады. Ислам діні аясында пайда болған сопылық қозғалысқа белгілі бір дәрежеде басқа діндер мен ілімдер, сонымен бірге басқа аймақтарда пайда болған алғашқы аскеттік (тақуалық) ағымдардың ықпалы көрсетіледі. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Сопылықтың қарапайым «аскеттіктен» (тақуалық) бастап, «тариқаттар» деп аталатын ресми және жоғары иерархиялық ұйымдастырушылық және әлеуметтік құрылымдарға көтерілгенге дейінгі тарихи эволюциясын зерттеу. Орталық Азияда сопылық тариқаттың пайда болу тарихын, қалыптасуын, таралуын, сонымен бірге оның факторларын анықтауға көмектесетін әлеуметтік құрамның шарттарын қарастыру. Ислам әлемінің басқа елдерінде пайда болған сопылық ағым идеяларының белгілі бір дәрежеде Орталық Азиялық сопылық қозғалыстардың эволюциясына ықпалын айқындау. Зерттеудің дереккөз базасы арқылы қолданыстағы жарияланған ғылыми әдебиеттерге сүйене отырып, сопылық қозғалыстың пайда болу тарихы мен әлеуметтік құрамның алғышарттарына талдау жасау. *Нәтижелер.* Мақалада Орталық Азияда сопылық тариқаттың пайда болуы мен дамуының әлеуметтік шарттары мәселесі, сонымен бірге оның әртүрлі анықтамалары талданады. Мұнда біз сопылық ілімінің аясында белгілі бір идеялық тұжырымдамалар мен қағидаттық әрекеттердің енгізілуі немесе, керісінше, одан шеттетілуі үдерісінің бұл феноменді ұстанушылардың дүниетанымдық әрі идеялық ұстанымдарын анықтауға мүмкіндік аламыз. Осындай мәселелер аясында, мақалада Орталық Азиядағы сопылық тариқаттың пайда болуы, әлеуметтік шарттары және оның негізгі факторлары қарастырылады. *Қорытынды.* Орталық Азияда сопылық тариқаттың пайда болуы мен дамуының әлеуметтік шарттарына қатысты негізгі факторларын талдау бойынша мынадай қорытынды жасауға болады: бір жағынан, бұл өзге діни және доктриналық бағыт өкілдерімен жүргізілген ислам дінінің негізгі қағидаларын

жалпы және ханафиттік құқықтық мектептің ұстанымдарын арнайы қорғау мақсатында сопылық ілімнің идеялық трансформацияға ұшырауынан көрінсе, екінші жағынан, аталған өзара ықпалдастық кейбір конфессиялар мен ағымдарға тән рухани-аскетикалық тәжірибенің жекелеген элементтерін іріктеп қабылдау және қайта пайымдау арқылы сопылық дәстүрдің ішкі дамуына ықпалы.

Түйін сөздер: Орталық Азия, сопылық тарикат (орден), Қожа Ахмет Ясауи, әлеуметтік құрамы, ислам діні, суниттік теология, мұсылман мистицизмі

Дәйексөз үшін: Қасымбекова М.А., Вежихи С.Ф.Х. Орталық Азиядағы сопылық қозғалыстың пайда болу тарихы (әлеуметтік құрамның шарттары) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2026. Т. 13. № 1. 111-124 бб. (Қазақш.). DOI: 10.51943/2710-3994_2026_13_1_111-124

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СУФИЙСКИХ ОРДЕНОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Касимбекова Маржан Амировна¹, Вежихи Сефа Фуат Хекимоглу^{2*}

¹Казахский Национальный университет имени аль-Фараби
(д. 71, просп. Аль-Фараби, 050040 Алматы, Республика Казахстан)

Докторант

 <https://orcid.org/0000-0002-5380-0656>. E-mail: kasimbekovamarzan@gmail.com

²Университет Кютахья Думлупинар
(Эвлия Челеби Кампус ул. Тавшанлы 10 км, Кютахи, Турция)
профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-6095-7512>. E-mail: sefafuat@hotmail.com, vecihi.hekimoglu@dpu.edu.tr

*Автор-корреспондент

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2026

© Касимбекова М.А., Вежихи С.Ф.Х., 2026

Аннотация. *Введение.* В статье рассматриваются условия происхождения суфийского тариката (братства) и социального состава первых суфиев в Центральной Азии, который считается одним из крупнейших центров исламского мира. Также показано, что суфийское движение, возникшее в рамках ислама, в определенной степени находилось под влиянием других религий и учений, а также первых аскетических (набожный) движений, появившихся в других регионах. *Цели и задачи исследования.* Исследование исторической эволюции суфизма, от простого «аскетизма» до его трансформации в формальные и высокоиерархические организационные и социальные структуры, называемые «тарикатами». Рассмотреть истории возникновения, формирования, распространения суфийского тариката в Центральной Азии, а также условий социального состава, которые помогают определить его факторы. Определить, в какой степени идеи суфийского движения, возникшего в других странах исламского мира, повлияли на эволюцию суфийских движений в Центральной Азии. Проанализировать историю возникновения суфийского движения и предпосылки его социального состава на основе имеющейся опубликованной научной литературы и источников исследования. *Результаты.* В статье анализируется проблема социальных условий возникновения и развития суфийского тариката в Центральной Азии, а также различные его определения. Здесь у нас есть возможность определить мировоззрение и идеологические позиции приверженцев этого явления, процесс внедрения или, наоборот, исключения определенных идеологических концепций и принципиальных действий в рамках суфийского учения. В рамках рассматриваемых вопросов в статье анализируется возникновение суфийского тариката в Центральной Азии, социальные условия и его основные факторы. *Выводы.* На основе анализа основных факторов, связанных с социальными условиями возникновения и развития суфийского тариката в Центральной Азии, можно

сделать следующие выводы: с одной стороны, это отразилось в идеологической трансформации суфийского учения с целью целенаправленной защиты основных принципов ислама и принципов ханафитской правовой школы, проводимой представителями других религиозно-доктринальных направлений. С другой стороны, влияние этого взаимодействия на внутреннее развитие суфийской традиции проявилось в избирательном восприятии и переосмыслении отдельных элементов духовно-аскетической практики, присущих некоторым конфессиям и течениям.

Ключевые слова: Центральная Азия, суфийский орден, Ходжа Ахмед Ясави, социальная структура, исламская религия, суннитская теология, мусульманский мистицизм

Для цитирования: Касимбекова М.А., Вежихи С.Ф.Х. История возникновения суфийского движения в Центральной Азии (условия социального состава) // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2026. Т. 13. № 1. С. 111-124. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2026_13_1_111-124

Кіріспе

Адам өмірі, өзінің өркениетті көріністерінде, өмірлік тәжірибе мен білімді игеруден және оны басқаларға қолжетімді құралдар арқылы жеткізуден тұрады. Адамдар өздерінің алдындағылардың тәжірибесінен үйренеді, ал тәжірибе мен білім алмасу әрқашан нақты жағдайлар мен әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Ғылыми тұрғыдан алғанда, бұл құбылыс нақты бір әлеуметтік-саяси және мәдени контекст аясында жүзеге асады, ал аталған контекст осы өзара берілістің табиғатын, яғни адамдар арасындағы коммуникация мен қарым-қатынастың сипатын айқындауда шешуші рөл атқарады. Осы мақалада қарастырылып отырған контекст діни сипатқа ие, ал тақырыптық аспектіні нақтылай түссек, негізінен мұсылмандық-сопылық кеңістікпен айқындалады. Исламдағы аскетистік-мистикалық ағым ретінде сипатталып жүрген сопылық (сопылықтың әртүрлі анықтамалары туралы мәселеге кейінірек тоқталамыз – авт.) осы зерттеуде қамтылған деректерден әлдеқайда кең ауқымды жүйенің құрамдас бөлігі ретінде көрініс табады. Мәселен, Х.-Г. Гадамердің «шындық әдісі» бойынша айтқанда: «Дәстүр [адам] бостандығы мен тарихының тұрақты элементі болып табылады. Тіпті ең шынайы және тұрақты дәстүр бір кездері оған берілген серпіннің арқасында ғана өмір сүре алмайды. Дегенмен, әрбір тарихи өзгерісте дәстүрді сақтауға деген ұмтылыс әрқашан бар... Сақтау – бұл төңкеріс пен жаңарудан гөрі адамдардың ерік-жігерінің әрекеті» (Gadamer, 1984: 250).

Аталмыш мақалада Орталық Азиядағы сопылық тариқаттың пайда болуы мен әлеуметтік құрамның шарттары, сонымен бірге сопылыққа берілген әртүрлі анықтамалар талданады. Мұнда біз сопылық ілімінің аясында белгілі бір идеялық тұжырымдамалар мен практикалық әрекеттердің енгізілуі немесе, керісінше, одан шеттетілуі үдерісінің бұл феноменді ұстанушылардың (зерттеушілер / сыншылар – авт.) дүниетанымдық әрі идеялық ұстанымдарын қалай бейнелейтінін анықтауға мүмкіндік аламыз. Өйткені, сопылықтың тарихын түсіндірудегі мұндай динамика көбіне орның төңірегіндегі қызу ғылыми және қоғамдық пікірталастармен айқындалады. Мұндай полемиканың негізгі себептерінің бірі – сопылықтың мұсылман қоғамының барлық әлеуметтік топтары арасында кең таралуы, сондай-ақ реформаторлық бағыттағы сыншылардың «шынайы» немесе «дұрыс ислам» туралы өздерінің баламалы концепцияларын қалыптастыруға және оны іске асыруға ұмтылысы болып табылады. Осыған байланысты мақалада сопылық тариқаттың әлеуметтік құрамы туралы мүмкіндігінше кең, жан-жақты тұрғыда түсіндіру қажеттігі негізделеді және мұсылман мәдениеті мен қоғамдық-саяси өмірінде сопылық ілімнің қандайда бір маңыздылығына баға беру.

Сопылықтың әлеуметтік құрамның шарттарымен қатар, кез келген дін сияқты, оның гносеологиялық негіздері де бар. Кезінде евроцентристік ғалымдар мұны «Дін – әлі өзін таппаған немесе қайтадан өзін жоғалтқан адамның өзіндік санасы мен өзіндік түйсігі» деп атап көрсеткен болатын. Дегенмен, Адам санасының диалектикасы оның даму барысында бір-біріне қайшы екі негізгі бағыттың қалыптасатынын көрсетеді. Ал большевизм идеолгтары

философиялық идеализмнің гносеологиялық негіздеріне тоқтала отырып: «Діндарлықтың (яғни философиялық идеализмнің) гносеологиялық тамырлары, әрине, бар; ол негізсіз емес, алайда ол – тірі, жемісті, шынайы, қуатты, бәрін қамтитын, объективті және абсолютті адамдық танымның тірі ағашында өсіп шыққан бос [жапрағы]» деп атап өтеді. Алайда, сопылық діннің гносеологиялық негіздері жөніндегі бұл жалпы қағидалар мистицизмге де толықтай қатысты. Мистикалық танымда құдайлық болмысты игеру логикалық ой қорыту арқылы емес, ақылдан тыс интуитивті түйсіну, сезімдік қабылдау және діни қиялдың көмегімен жүзеге асатын құбылыс.

Орталық Азия сопылығы терең әрі бай тарихи даму жолын бастан кешірген ілім болып табылады, мәселен, Хижаз, Ирак, Сирия, Мысыр және Хорасан сияқты ислам өркениетінің ірі орталықтарымен бір қатарда тұрған көне Түркістан мен Мәуереннахр аймағы сопылықтың маңызды ошақтарының бірі ретінде танымал. VIII–IX ғасырлардың өзінде-ақ мединалық, басралық, куфалық және хорасандық аскетикалық мектептермен қатар Орталық Азияда да сопылықтың дербес мектебі қалыптасты. Ал IX–XI ғасырларда нишапурлық, мысырлық, дамаскілік және бағдадтық сопылық мектептермен бірге Орталық Азия сопылық мектебі де өмір сүрді. IX–XI ғасырларда қалыптасып, қызмет еткен он екі сопылық ағымның екеуі – «хакимийа» мен «сайарийа», сондай-ақ әлемнің әртүрлі аймақтарында пайда болған елуге жуық сопылық тарикаттың ішіндегі төрт ірі тарикат – «йассауийа», «хваджаган-накшбандийа», «кубравийа және ‘ишқийа» дәл осы Орталық Азия аумағында қалыптасты. Бұл деректер аймақта сопылық ілімнің қалыптасуы мен дамуының маңызды орталықтарының бірі болғанын айқын көрсетеді. Сондықтан, Орталық Азиядағы ислам сопылығының қалыптасуы, дамуы және кең таралуындағы рөлін анықтау сопылықтың пайда болуы мен эволюциясы тарихын жан-жақты әрі терең зерттеуді талап етеді. Осы орайда Орталық Азия сопылығы тарихының жеткілікті деңгейде зерттелмеген қырларының бірі – аталмыш аймақта сопылықтың әлеуметтік шарттары мен құрылымдары болып табылады. Осыған байланысты мақалада Орталық Азияда сопылық қозғалыстың пайда болу жағдайлары мен негізгі факторлары талданатын болады.

Орта Азия кеңістігінде ислам дінінің таралу үдерісімен қатар, хижраның II (миләди VIII) ғасырынан бастап зүһд пен сопылық бағыттардың айқындала бастағаны байқалады. Осы кезеңде аймақта өмір сүрген зәһидтер мен сопы тұлғалар тек жеке тақуалық пен риязат өмір салтымен ғана емес, сонымен бірге ғылыми және рухани тәлім-тәрбие қызметтерімен де ерекшеленді. Атап айтқанда, қазіргі Түрікменстан аумағында орналасқан Мерв қаласында дүниеге келген Абдуллаһ ибн Мүбәрак (қ. 181/797) хадис ғылымы саласында беделді мұхаддис ретінде танылып қана қоймай, сондай-ақ зүһд пен тасаввуф дәстүрінің көрнекті өкілдерінің бірі болды. Дереккөздерде оның Мерв қаласында екі рибат (сопылық орталық) құрып, сол жерлерде халыққа рухани жетекшілік жасап, шәкірт тәрбиелегені баяндалады.

Сонымен қатар, қазіргі Өзбекстан жерінде орналасқан Нахшеб (бүгінгі Қаршы) және Термез қалалары да ерте кезеңдерден бастап көптеген ғалымдар мен сопылар шыққан маңызды ғылыми орталықтардың қатарында болды. Ал Бұхара мен Самарқанд фикһ, хадис және кәлам секілді шарифи ғылымдарда жетілген ғұламаларымен қатар, сопылық жолды ұстанған тұлғаларымен де Орта Азияның ең ірі мәдени-рухани ошақтарын қалыптастырды. Осы тұрғыда Бұхараның Калабаз махалласында тұрған Әбу Бәкір Мұхаммед ибн Исхак әл-Калабази (қ. 380/990) әһли-тасаввуф ілімінің негізгі ұғымдары мен қағидаларын жүйелі түрде қарастырған *«әт-Та‘арруф ли-мазһаби әһли-тасаввуф»* атты араб тіліндегі еңбегінде өз дәуіріндегі сопылық түсінікті ғылыми негізде талдаған. Сондай-ақ, *«Бахру’л-фәуаид»* атты шығармасында кейбір хадистерге тасаввуфтық тұрғыдан түсіндірмелер берген. (Tosun, 2012: 493–194)

Материалдар мен зерттеу әдістері

Мақаланы жазу барысында Орталық Азиядағы сопылық тарикаттың пайда болуы мен оның әлеуметтік құрамының шарттары исламтану, дінтану, шығыстану, тарих, мәдениеттану және т.б. саланың зерттеуші-ғалымдарының ғылыми тұжырымдарын тарихи сабақтастық аясында түсінуге

көңіл бөлінді. X-XI ғасырлардан бастап сопылыққа теориялық тұрғыдан негізделген философиялық және теологиялық ілімнің көрінісін беретін діни-философиялық трактаттар жазыла бастады. Бұл ортағасырлық кезеңде жазылған шығармалардың аудармаларын талдай отырып, аңыздарға толы тәңіршілдік, шамандық, мұсылмандық және түркілік дүниетанымның ислам діні аясында үлкен өзгерістерге ұшырағанын байқауға болады. Мәселен, сол кезеңдегі сопылықтың ең танымал теоретиктері «Құт әл-қулуб» трактатының авторы Әбу Талиб Мұхаммед әл-Мәкки, әйгілі сопылық «хабарламаны», яғни «Рисалат әл-Кушайрияны» жазған Абу-л-Қасым әл-Кушайри, әйгілі сопылық «Кашф әл-махджуб» еңбектің авторы Әбу-л-Хасан Әли әл-Джуллаби әл-Худжвири, «Ихья әл-улум ад-Дин» атты еңбегімен танымал имам Әбу Хамид әл-Ғазали және «Футухат әл-Макия» атты сопылық философияның әртүрлі аспектілері бойынша Меккелік аяндардың авторы Андалусиялық мистик Мухья д-Дин Ибн Арабидің (1164–1240) еңбектерінде барынша толық ашылған (Мухаммад Юсуф аль-Хаттар, 2005: 480). Бұл деректерде сопылық тариқатқа қатысты ойлар мен әрекеттердің тазалығы, ең бастысы – жүректі тазартуға ұмтылыстар туралы айтылған көзқарастар сараланды. Ал, жарияланған деректер негізінде ханафизмнің сунниттік теологиялық-құқықтық мектебі, Орталық Азиядағы сопылық қозғалыстар мен өмір салтының пайда болуы мен дамуына ықпал еткен фактор талқыланды. Айта кету керек, Орталық Азиядағы ислам тарихының бір аспектісі – аймақта сопылықтың пайда болуы (Аверьянов, 2011: 648), осыған сүйене отырып, мақалада сопылық тариқаттың пайда болуының шарттары мен негізгі факторлары, сонымен бірге, алғашқы сопыларға жататын әлеуметтік топтар анықталды (Бертельс, 2002: 528), бұл өз кезегінде сопылық тариқаттың пайда болу факторларын нақтылауға көмектеседі. Ислам әлемінің басқа елдерінде пайда болған сопылық мектептер мен ағымдардың идеялары да белгілі бір дәрежеде Орталық Азияда пайда болған сопылық ағымдарға ықпалы да (Орынбеков, 2013: 204) қарастырылды.

Осылайша, біз Орталық Азияда сопылық тариқаттың пайда болу тарихы мен әлеуметтік құрылымының шарттарының маңызды мәселелеріне, ислам үдерісі бойынша зерттеудің идеялық және теориялық деректеріне, сонымен бірге тұжырымдамалық идеялардың қағидаттарына талдау жасалынды. Осындай үдерістерге байланысты Оратық Азияда сопылық тариқаттың пайда болу тарихы мен әлеуметтік құрылымының шарттарының тарихына қатысты жаңаша көзқарастар мен пайымдаулар нәтижелеріне байланысты ғылыми зерттеулерді қарастыра отырып, ондағы тарихи заңдылықтар мен құбылыстарды салыстырмалы әдіс арқылы зерттеу басты назарға алынады. Сөйтіп, «көне» мен «жаңаның» арасындағы мұндай әртүрлі көзқарастар тұрғысынан сипатталатын мәселелерге қатысты тарихнамалық талдауға ерекше мән беру орынды болады деген тұжырымға келдік. Сондықтан мақаланы жазу барысында әдіснамалық және теориялық негізін сипаттайтын ұстаным, нақтырақ айтқанда ислам дінінің құрамдас бөлігі болып табылатын сопылық ордендердің (ясавийа, накшбандийа, кубравийа, кадирийа, бекташийа) идеялары мен тәжірибелері аясындағы дамуы сунниттік-ханафилік ағым болғандықтан тарихи құбылыстар мен нақты оқиғаларды зерттеудің жалпы қабылданған ғылыми ұстанымы – тарихилық басшылыққа алынды.

Талқылау

Көптеген жылдар бойы сопылық тариқаттың пайда болуы мен таралуына қатысты мәселелер және онымен байланысты тақырыптар фрагменттік, эпизодтық түрде, нақты көзқарастарға сүйенбей зерттелді (Хисматулин, 2001: 118). XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында сопылық мәселесін теориялық және практикалық жағынан зерттеуге қызығушылық өте жоғары болғанмен, бұл әрдайым нақтылы ғылыми үдерісте қолдау таппады. Ал кеңестік дәуірде сопылық тариқатты зерттеу мәселесі тарихшылар мен этнографтардың құзіретітіне берілгенмен, діни дүниетанымдық мәселісіне қатысты әлеуметтік, философиялық немесе дінтанулық сияқты көптеген тұстары мемлекеттік бақылаудың (цензура – авт.) ықпалымен бұрмаланып отырды. Бұл туралы орыс исламтанушы ғалымы А.Каныш: «дін мен діни мистицизмді «жою» саясаты, оларды зерттеген ғылымды да жоюды білдірді»,–деп атап өткен болатын (Каныш, 2004: 153).

Орталық Азия жерлерінде сопылықтың даму жолдарын зерттеудегі бетбұрыс 1980–1990 жылдардың басынан бастап қолға алына бастады. Белгісіз немесе аз зерттелген қолжазба дереккөздеріне сүйене отырып, бұл зерттеушілер орыс отаршылдық және империялық билік контекстінде мұсылман тәжірибесінің/білімінің, ұжымдық жадының және рухани мұрагерлік тізбектерінің жазылуын, сақталуын және берілуін талдайды. Ал 1989 жылы ағылшын ғалымы Дж. С. Тримингемнің (J. Spencer Trimingham) «The Sufi Orders in Islam» (1971) атты маңызды және қызықты зерттеуі «Суфийские ордены в исламе» (Тримингем, 1989: 231) атаумен орыс тіліне аударылғаннан кейін, бұл сөзсіз сопылықтануға деген қызығушылықтың қайта жандануына айтарлықтай әсер етті. Ал 1991 жылы сопылық туралы белгілі бір ақпаратты қорытындылауға және деректердің қысқаша мазмұнын беруге тырысқан «Ислам» энциклопедиялық сөздігі (Ислам, 1991: 315) жарық көрді. Ал Өзбекстанда жарық көрген «Сопылық тарихынан: дереккөздер және әлеуметтік тәжірибе» (Из истории суфизма, 1991: 150) атты кітапқа танымал дінтанушылар мен шығыстанушылардың сопылық бағыттағы зерттеулері топтастырылды. Атап айтқанда, З.И. Касымованың «Истоки, социальная сущность и причины распространения суфизма» (Касимова, 1991: 5–16), Девин ДеВистің (Devin DeWeese) «Хусайн Хорезми: Среднеазиатский суфий начала XV в.» (DeWeese, 1991: 48–63), В.Э. Каримовтың «Некоторые аспекты политической и религиозно-философской практики тариката Накшбандийа в Мавераннахре XV в.» (Каримов, 1991: 79–88), Б.Бабаджановтың «Эпиграфические памятники мусульманских мазаров как источник по истории суфизма» (Бабаджанов, 1991: 89–98) атты зерттеулерін ерекше атауға болады. Зерттеулерде ғалымдар сопылық тариқаттың пайда болу тарихы, таралу аймақтары және әлеуметтік құрамы туралы қарастырылған. Мәселен, З.И. Касимова «Суфизм діни-мистикалық қозғалыс ретінде 1200 жылдан астам уақыт бұрын мұсылман елдерінде пайда болып, Солтүстік-Батыс Африкадан Қытай мен Индонезияның солтүстік шетіне дейінгі Таяу және Орта Шығыс халықтары арасында кең таралғандығын» атап көрсетеді. Сопылықтың пайда болу себептерін анықтау мәселесі исламдық рухани дәстүрдің қалыптасу логикасын түсінуде маңызды орын алады. Бұл сұраққа жауап беру үшін, ең алдымен, ортағасырлық Шығыс елдерінде мистикалық ағымдардың кең таралуына қолайлы жағдай жасаған нақты әлеуметтік-экономикалық және тарихи факторларды жан-жақты зерделеу қажет. Сонымен қатар сопылық ілімнің ішкі мазмұны мен дүниетанымдық негіздерін ашу мақсатында сопылардың өз еңбектеріне, яғни сопылық әдеби мұраға талдау жасау да айрықша маңызға ие. Осындай кешенді талдау ғана сопылықтың пайда болу алғышарттарын, оның әлеуметтік шарттарын рухани феномен ретіндегі ғылыми тұрғыдан пайымдауға мүмкіндік береді.

Тәуелсіздіктен кейінгі жылдары сопылық мәселесіне қатысты ғылыми қызығушылық айтарлықтай арта бастады, бұл әсіресе шығыстанушылардың зерттеулерінде айқын көрініс тапты – Қазақстанда А.К. Муминов, Р. Мустафина, Н. Нуртазина, К. Бегалинова, Е. Қартабаева, Л.Г. Ерекешева және т.б. атауға болады, ал Өзбекстанда А. Хисматулин, Б. Бабаджанов, Э. Каримов, А. Абдуллаев, Г. Наврұзова және т.б. сияқты ғалымдар сопылық тарихын зерттеу бағытында нәтижелі ғылыми еңбектер жариялады. Сонымен қатар 1999–2001 жылдары ресейлік исламтанушы С.М. Прозоровтың редакциясымен «Ислам на территории бывшей Российской империи» (Ислам, 1998–2001) атты анықтамалық-сөздіктің үш шығарылымы жарық көрді. Бұл еңбектерде алғаш рет Орта Азия сопылығының даму ерекшеліктерін жинақтайтын жалпылама мақалалармен қатар, жекелеген сопыларға, культтерге және ритуалдық практикаларға арналған материалдар ұсынылды. Аталған зерттеулер сопылықты аймақтық тарихи-мәдени феномен ретінде ғылыми тұрғыдан зерделеуге елеулі үлес қосып, қазіргі сопылықтану ғылымының қалыптасуына маңызды негіз қалады.

Орталық Азия қоғамын зерттеумен айналысатын кейбір зерттеушілер арасында сопылықтың тармақталған әлеуметтік құрылымдары, қатаң тәртіп пен ритуалдарға негізделген және ишандарға толықтай бағынышты жүйе ретінде, қоғам өмірінде айрықша, тіпті шешуші рөл атқарады деген орнықты көзқарас қалыптасқан. Мұндай пайымдауларда сопылық көшбасшылардың қоғамдық-саяси үдерістерге тікелей ықпал ететіні, атап айтқанда,

«мемлекеттік қызметкерлерді тағайындау мәселелерін шешетіні, муниципалдық тұрғын үйлерді бөлуге араласатыны, базарлардағы сауда-саттықты бақылауда ұстайтыны» туралы тұжырымдар кездеседі. Алайда мұндай пікірлер нақты әлеуметтік шындықпен сәйкес келмейді және сопылық институттардың қазіргі қоғамдағы рөлі мен ықпалын айтарлықтай асыра бағалаудың көрінісі болып табылады (Малашенко, 1996: 45).

Суфизмді ғылыми тұрғыдан зерттеуге саяси үдерістердің ықпалы елеулі болды. Алғашында, кеңестік ғылыми дәстүрдің ықпалымен, суфизм біржақты түрде теріс құбылыс ретінде қарастырылды. Орта Азиядағы «исламдық жаңғыру» үдерістері көптеген зерттеушілер мен публицистер тарапынан суфизмнің ұйымдық және идеялық ерекшеліктерімен түсіндірілді. Бұл ретте ғылыми әдебиетте Нақшбандийа мен Қадырийа тарикаттарының ерекше рөлі жиі атап өтілді, сондай-ақ «мистиктер мен уаххабиттердің одағы» туралы пайымдаулар кең таралды. Алайда соңғы жылдары отандық геосаяси дискурста мүлде қарама-қарсы үдеріс қалыптасты: сопылық ислам «тірі», «визионерлік», «парадокстік» сипатқа ие құбылыс ретінде сипатталып, ол «моралистік», «пуритандық» әрі «экстремистік» деп бағаланатын уаххабизмге жаһандық деңгейде қарсы қойыла бастады. Алайда суфизм мен уаххабизмді бір-бірімен теңестіру де, оларды бір-біріне түбегейлі қарама-қарсы қою да нақты тарихи және әлеуметтік шындықты бұрмалауға алып келеді. Мұндай ұстанымдар суфизмнің көпқырлы табиғатын, оның әртүрлі тарихи контексттердегі қызметі мен мәнін терең әрі объективті түсінуге кедергі келтіреді.

Суфизмнің мәнін түсінудегі әдіснамалық олқылықтардың бірі – оның «әлеуметтік құрылымын» сипаттауда қолданылатын терминдердің көптүрлілігі болып табылады. Ғылыми айналымда «орден», «бауырластық», «тарика», «тарикат» және басқа да ұғымдар кеңінен қолданылады. Аталған мәселеге А. Хисматулин «Орталық Азиядағы суфизм» (Хисматулин, 2001: 5) атты еңбегінің алғы сөзінде арнайы тоқталады. Ол «орден» терминінің христиан-католиктік түсініктер элементтерін таза мұсылмандық құбылысқа енгізілгенін дұрыс атап өтеді. А.А. Хисматулиннің пікірінше, Орталық Азия суфизмін зерттеудің соңғы нәтижелері «орден» немесе «бауырластық» деп аталатындар ешқашан бірыңғай билік орталығы және айқын иерархиясы бар біртұтас құрылымды білдірмейтінін көрсетеді. Керісінше, біз бір-бірінен тәуелсіз көптеген жергілікті сопылық қауымдастықтар («дәстүрлер», «ағымдар», «қозғалыстар») туралы айтуымыз керек; олардың арасындағы қызу бәсекелестікте бір немесе басқа сопылық бағыттың «классикалық» және «маргиналдық» модельдері туралы идеялар қалыптасқан. Нәтижесінде «нақшбандийа» мен «яасауийа», «нақшбандийа» мен «кубравийа» сияқты тарикаттар арасында, сондай-ақ олардың ішкі құрылымдарында шартты шекаралар пайда болып, уақыт өте келе қайта өзгеріп отырған. Бұл жағдай суфизмді біртекті әрі қатаң ұйымдасқан жүйе ретінде емес, тарихи-әлеуметтік контексте тәуелді, динамикалық әрі көпқырлы құбылыс ретінде қарастыру қажеттігін айқындайды.

Мұсылман дүниесінде қалыптасқан күрделі діни-рухани құбылыс ретінде суфизмнің пайда болу себептерін түсіну үшін, ең алдымен, оның туындауына негіз болған қоғамдық ортаның сипатын айқындауымыз қажет. Суфизмге исламмен әртүрлі кезеңдерде тоғысқан сан алуан идеологиялық ағымдардың ықпалымен енген жекелеген элементтерді талдау маңызды болғанымен, бұл факторларды жеке-дара қарастыру мәселенің мәнін толық ашып бере алмайды. Сондықтан сопылықта кездесетін гностикалық, неоплатондық, манихейлік және өзге де идеялық ықпалдардың болғанын «тіркеумен» ғана шектелу жеткіліксіз. Басты назар осы ықпалдардың енуіне мүмкіндік жасаған тарихи, әлеуметтік және рухани алғышарттарды анықтауға бағытталуы керек деп тұжырым жасаймыз. Тек осы жағдайда ғана сопылықтың ислам өркениеті аясындағы тарихи рөлін, оның қалыптасу логикасын және кейінгі даму траекториясын терең әрі жан-жақты түсіндіруге мүмкіндік туары сөзсіз.

Нәтижелер

Орталық Азия жерінде суфизмінің ұзақ және бай тарихы бар. Мауереннахр Хиджаз, Ирак, Сирия, Египет және Хорасан сияқты ислам өркениетінің ірі орталықтарымен қатар суфизм ошақтарының бірі ретінде танымал. Бұл жерде ірі суфизм мектептері, ағымдары мен

тарикаттар пайда болып, әлемге әйгілі сопылар шықты. VIII ғасырдың бірінші жартысында Орта Азия аумағы біртіндеп Араб халифатының құрамына ене бастағаннан кейін, ислам дінімен қатар аймаққа теологиялық [ислам] бағыттағы ғылымдар да кеңінен тарай бастады. Атап айтқанда, Құран тәпсірі (*тафсир*), хадистану, ислам құқығы (*фиқиһ*) және діни-философиялық ілім (*кәләм*) сияқты ғылым салалары Орталық Азияның рухани-діни өмірінің қалыптасуында маңызды рөл атқарды. Сонымен, Орта Азия жері толығымен мұсылман еліне айналған кезде, жергілікті теологиялық мектептің негізі қалана бастады. Мәселен, осы кезде алғашқы діни аудармашылар (*мухаддис*) бұқара арасында үлкен беделге ие болды. Сондай-ақ, *мухаддисстер* заң мамандары (*фақиһ*) болған және олар әдетте Құранның барлық түсіндірмелері мен оқуларын меңгеріп, сол дәуірдің бүкіл теологиялық және құқықтық білімін қамтыған. Сонымен бірге, діни аудармашылар (*мухаддис*) хадистерді халыққа жеткізіп қана қоймай, оларды сақтап отырған. Ал белгілі кеңестік шығыстанушы Е.Э. Бертельс атап өткендей, хадисті ұстану дегеніміз – жеке өмірінде, әрбір бөлшегінде исламның негізін қалаушының өмірін қайта жаңғыртуға тырысу (Бертельс, 2002: 48). Бірақ бұл өмір негізінен Құдай алдында үнемі құрметке толы және тыйым салынған деп санауға болатын кез келген нәрседен мұқият аулақ болатын аскеттің өмірі ретінде елестетілді. Сондықтан, мухаддисстердің арасында аскеттік қозғалыс дами бастағаны түсінікті, оны сопылықтың алғашқы іргетасы деп санауға болады.

Бастапқы кезде «суфи» термині ол кезде әлі болған жоқ, тек бұл көзқарастағы адамдар үшін әдеттегі атау диуана (*захид*) немесе «құдайдың құлы» (*абид*) болды. Олардың қызметі жалпы ойлардан басқа ешқандай теорияларға негізделмеген. Олар сенушілердің жалпы шеңберінен, біріншіден, діни құлшыныстарының жоғарылауымен, екіншіден, діни тәжірибелерінің кейбір аспектілерімен ерекшеленді. Осылайша, Құранның «...және Мені еске алыңдар, сонда Мен сендерді еске аламын» деген өсиеттеріне сүйене отырып, олар Құдайдың есімін еске алуға ерекше мән берді және барлық бос уақыттарын қасиетті сөзді қайталауға арнауға тырысты. Халал («рұқсат етілген») мен харам («тыйым салынған») арасындағы айырмашылық олардың өмірінде маңызды орын алды. Бірақ сол кезде «рұқсат етілген күнделікті нан» (*ризық халал*)» мәселесі әлі толық шешілмеген еді. Тек жеке еңбекке ғана сүйену идеясымен қатар тағы бір идея алға тартылды. Құран бірнеше рет Құдайға сенуге, өз күшіне емес, Құдайдың құлын дұрыс уақытта қамтамасыз ететініне үміттенуге шақырады. Осы идеяға сүйене отырып, кейбір тақуалар (*захид*) кез келген нәрсе табуға тырысуды Құдайға сенімсіздік деп санау керек деген қорытындыға келді. Осылайша, ислам дінін уағыздау арқылы дайындалған *захидтер* қозғалысы VII ғасырдың ортасынан бастап қалыптасқан жағдайдың нәтижесінде дами алды деген қорытынды жасауға болады. Бүкіл қозғалыс өте ерте кезден мистицизммен өрби бастағандықтан, сәйкес үрдістердің күшеюімен ол шынымен де мистикалық қозғалысқа айналып, сопылықтың негізін қалады.

Исламда мистицизмнің пайда болуы шындықты іздейтіндер мен ресми (зайырлы) дінге қарсы шыққандардың Құранның әлемнен бөлек, одан жоғары тұрған және ешкімге қол жетпейтін Құдай туралы іліміне наразы болуынан туындады. Ал суфизмнің шығу тегі туралы бірнеше теория бар. XIX ғасырдағы революцияға дейінгі орыс зерттеушілері мен батыстық ғалымдардың көпшілігі, сондай-ақ кейбір қазіргі заманғы ғалымдар суфизмді исламға жат құбылыс, «алыс, берістің» нәтижесі деп санайды және оның шығу тегін исламға жат діни және философиялық жүйелердің әсеріне байланыстырады. Батыстың алғашқы суфизм ғалымдары бастапқыда суфизмді «сиқыршылардың» (зороастризмнің) мұрасы, суфизм шығыс христиан аскетизмінен, сондай-ақ сириялық монахтар христиан түрінде өңдеген неоплатонизмнен, ирандық (зороастриялық-манихейлік) ықпалынан, арабизм мен исламға қарсы семит-арабтардың діні ретінде «арийлік (ирандық) реакция» деп санаған. Әрине, кейінірек мұндай дәлелденбеген гипотезадан бас тартып, суфизмнің шығу тегі исламның пайда болуымен басталғанын мойындайды. Зерттеушілер Макс Хортен және басқалар суфизмді индуизммен байланыстырды, сонымен қатар суфизмде буддизм мен ертедегі веданың әсерін анықтады. Осылайша, суфизмнің шығу тегінің үш негізгі теориясы ажыратылады: христиандық немесе христиандық-неоплатондық, ирандық және үнділік (Касимова, 1991: 7). Ал әртүрлі кезеңнің

ғалымдарының (тарихшы, шығыстанушы, дінтанушы) пікірлері қарама-қайшы: бір жағынан, олар мистицизм басқа діндердің әсерінен қалыптасты деп мәлімдейді, екінші жағынан, олар ислам мистицизмінің ерекшелігі туралы айтады.

Суфизмнің әлеуметтік шарттары туралы айта отырып, А. Крымский «Очерк развития суфизма до конца III века гижры» атты зерттеуінде батыс және шығыс діндерінің әсерін атап өтіп, ислам суфизмінің екі ағымын ажыратады: араб-мұхаммедтік және үнді-парсылық (Крымский, 1895: 47-48). Автор: «Бірінші ағым негізінен батыстық және бұрын христиан діні үстемдік еткен елдерде кездеседі; екіншісі негізінен шығыстық, ал оның арнасы бұрын буддизмнің ықпалында болған елдер», -деп атап көрсетеді. Ал сопы шейхтері мен мұсылман теологтары басқа діндердің сопылыққа әсерін жоққа шығарады. Орташа сопылық идеологтары (*масалуф*) Құран мен хадистің негізі деп санайды, өз пікірлерін қолдау үшін Құран сүрелері мен хадистер жинағына сілтеме жасайды. Православиелік мұсылман теологтары «исламның» рәсімдерін менсінбейтін және ислам монотеизміне (*таухид*) сәйкес келмейтін пантеистік идеяларды тарататын «шектен шыққан» сопылардың ілімдерін негізінен еретик деп санады. Қазіргі ресми-анықтамалық басылымдарда суфизм көбінесе «исламдағы мистикалық ағым», «исламдағы мистикалық-аскеттік бағыт», сондай-ақ «батыс ислам әлемінде мистицизмді, ал шығыс исламдық (парсы және парсы-үнді) кеңістікте пантеистік теософияны білдіретін ұғым» (Энциклопедия суфизма, 2005: 480) ретінде сипатталады. Бұл бағыттың ең айқын белгілері ретінде мистика мен аскетизм аталады, ал пантеизм суфизмге тән, кем түспейтін маңызды сипат болып табылады. Алайда аталған ерекшелік суфизмді зерттеуде әрдайым жеткілікті деңгейде және жан-жақты түрде ашыла бермейді. Жоғарыда айтылғандай, суфизм халифаттың жаулап алу соғыстары мен таптық қайшылықтардың шиеленісуінен туындаған әлеуметтік төңкерістерге, сондай-ақ өмірдің өткір догматикалық қатығыстарынан құтылуға деген бейсаналық ұмтылысқа ерекше реакция ретінде пайда болды. Бастапқыда суфизм аскетизм мен мұсылман монастырлығы аясында дамыды, уақыт өте келе ол кең діни және философиялық қозғалысқа айналды, ол өз кезегінде бірқатар ағымдар мен секталарға бөлшектенді.

Суфизмнің қалыптасу факторларын нақтылау алғашқы суфилердің қай әлеуметтік топтарға тиесілі болғанын анықтау арқылы жүзеге асады. Е.Э. Бертельс пен бірқатар өзге зерттеушілер алғашқы суфилер негізінен хадис ілімі өкілдерінің ортасынан шыққан деп есептесе (Бертельс, 2002: 48), А.Д. Кныш аскетизм жолын таңдаған, яғни суфизмнің бастапқы формасын ұстанған адамдардың қатарында хадисшілермен бірге қиссашылар, Құран оқушылары, Византиямен шекаралық соғыстарға қатысқан тұлғалар, сондай-ақ діндар саудагерлер мен қолөнершілер де болғанын атап көрсетеді. Бұл ретте А.Д. Кныштың «шекаралық соғыстарға қатысушылар» деген ұғымының астарында ғазилерді – VII ғасырдан IX ғасырдың бірінші жартысына дейін мұсылмандардың жаулап алу жорықтарына қатысқан, ал IX ғасырдың соңынан бастап Араб халифатының солтүстік, солтүстік-шығыс, оңтүстік-батыс және батыс шекараларында орналасқан рабаттарда өмір сүріп, ислам әлемінің сыртқы жаулардан қорғалуын қамтамасыз еткен әскериленген әлеуметтік топты меңзегенін байқауға болады (Кныш, 2004: 201). Өзбек ғалымы К.Рахимов: «Бұл ретте суфизмнің ислам әлемінде VIII ғасырдың ортасында аскетикалық қозғалыс (*захидтер*) түрінде пайда болып, өзінің тарихи эволюциясы барысында үш негізгі кезеңнен өткенін еске сала кеткен жөн», - дейді. Олар: «аскетизм кезеңі (VIII–IX ғасырлар), суфийлік мектептер мен ағымдар кезеңі (IX–XI ғасырлар) және сопылық тариқаттар кезеңі (XII ғасырдан бастап)» деген қорытынды жасайды (Рахимов, 2020: 180). Аталған үш кезеңнің алғашқы екеуі суфизм тарихында тариқаттар кезеңіне дайындық сипатындағы өтпелі саты қызметін атқарды. Дәл осы кезеңдерде суфийлік идеялар жүйеленіп, ілімдік, рухани және әлеуметтік негіздері қалыптасты. Ал тариқаттар кезеңінде суфийлік қозғалыс кемелденген, салыстырмалы түрде орталықтанған және ұйымдасқан сипатқа ие болды. Суфийлік қозғалыстың қалыптасуы мен кеңінен таралуының маңызды аймақтарының бірі болған Орталық Азияда VIII–XI ғасырлар аралығында суфизмнің әрі аскетизм кезеңі, әрі мектептер мен ағымдар кезеңін толықтай бастан өткерілді. Бұл жағдай аймақтың ерте сопылық дәстүрдің дамуы мен институционалдануындағы айрықша орнын айқындай түседі.

Негізінен алғанда, Орталық Азиядағы суфизм өкілдерінің басым көпшілігі алғашқы кезеңде ислам ғұламаларының ортасынан, соның ішінде хадисшілер мен фақиһтар қатарынан, сондай-ақ саудагерлер, қолөнершілер мен ғазилер арасынан шыққан. Мәселен, Орталық Азиядағы суфизмнің алғашқы өкілдерінің бірі әрі өңіріміздегі аскетикалық қозғалыстың негізін қалаушылардың қатарында тұрған көрнекті мервтік ғалым-хадисші және фақиһ Абдаллах ибн әл-Мүбәрак ат-Түрки (118/736–181/797) айрықша орын алады. Ол Мерв улемдері арасында зор беделге ие болып қана қоймай, «Китаб аз-зухд» («Зухд туралы кітап», яғни «Тақуалық/қанағатшылдық туралы кітап») атты хадистер жинағын құрастырған. Сонымен қатар, Абдаллах ибн әл-Мүбәрак өз күнкөрісін қолөнермен және саудамен айналысу арқылы қамтамасыз еткен. Кейінгі кезеңдерде Орталық Азия суфизмінің ірі өкілдері *тансір*, *хадис* ілімі, *фикһ* және *калам* салаларында еңбектер жазған түсіндірушілер (*муфасссир*), аудармашылар (*хадисшілер*), теолог-заңгерлер (*фақиһтар*) мен *мутакаллимдер* ретінде танылса, XII ғасырда қалыптасқан хваджаган-нақшбандийа тариқатының мүшелері негізінен қолөнермен, саудамен және егіншілік еңбегімен айналысқан (Арберри, 2002:63). Ғалымдар мен сауда-қолөнер ортасынан шыққан әлеуметтік топтармен қатар, суфизмнің қалыптасуында маңызды рөл атқарған әлеуметтік қабаттардың бірі – ғазилер болғаны осылайша мойындалды. Тарихшылар IX ғасырда Орталық Азия аумағында өмір сүрген ғазилер жөнінде деректер келтіреді. Ислам дінінің мұсылман мемлекеттерімен шектес аймақтарда өмір сүрген халықтар арасында таралуы, олардың ислам мемлекеттерінің құрамына өтуі немесе олармен тұрақты саяси және әлеуметтік байланыстар орнатуы нәтижесінде әскери жорықтарға деген қажеттіліктің біртіндеп азаюы ғазилердің әлеуметтік маңызын айқындай түсті. Осы үдеріс ғазилердің әскери-әлеуметтік топ ретіндегі рөлінің өзгеруіне, сондай-ақ олардың белгілі бір бөлігінің аскетикалық өмір салтына бет бұруына ықпал етті. Нәтижесінде ғазилердің бір бөлігі суфизмнің бастапқы, зухдка негізделген формаларының қалыптасуына әлеуметтік негіз қалап, ерте сопылық қозғалыстың дамуына өз үлесін қосты.

Орталық Азияда суфийлік қозғалыс пен дүниетанымның қалыптасуы мен дамуына аймақта әртүрлі діни наным-сенімдер мен идеологиялық ағымдардың қатар өмір сүруі де елеулі ықпал етті, себебі бұл аймақта үстемдік еткен Саманидтер империясы басқа мұсылман елдерінен оның аумағында әртүрлі діндер, мазхабтар мен қозғалыстардың болуымен ерекшеленді. Тарихшы әл-Макдисидің айтуынша, Самани империясы халқының көпшілігі сунниттік ханафи мазхабын ұстанған, бірақ Шаш, Илақ, Тараз, Бұхара, Тус, Ниса, Абивард, Исфараин, Мерв, Герат және Систан тұрғындары арасында да шафиғи мазхабы кең таралған, ал қазылар тек осы екі мазхаб өкілдерінің арасынан ғана сайланған. Ірі қалаларында өздеріне тән діни мекемелері – ханакасының болғанын да атап өтеді. Мұндай көпқырлы діни-идеологиялық орта Орталық Азияда сопылықтың әлеуметтік, рухани және институционалдық тұрғыдан дамуына тікелей ықпал етіп, суфийлік ілімнің әртүрлі бағыттары мен формаларының қалыптасуына негіз қалады (Рахимов, 2020: 10).

Аталған діндер мен мазхабтардың, діни-идеологиялық және философиялық ағымдардың Орталық Азияның қоғамдық өміріне қатысуы олардың осы аймақтағы аскетизм қозғалысына әсер етуі мүмкін екендігін жоққа шығармайды, бір жағынан олардың көзқарастары мен идеяларымен күресу нәтижесінде идеологиялық эволюция түрінде ислам дінін немесе ханафи нанымдарын қолдауға бағытталған, ал екінші жағынан, олардағы элементтерді сопылықты қабылдау түрінде. Бұл туралы А.Каныштың дерегіне назар аударсақ, автор Хорасан аскетикалық мектебінің өкілі ретінде танылған Шақиқ әл-Балхи аскетикалық өмір салтын қабылдағанға дейін Мауераннахрмен тығыз сауда байланыстарын орнатқанын, ал кейіннен Орталық Азиядағы бірқатар аскеттердің, соның ішінде Хатим әл-Асаммның рухани ұстазы болғанын атап өтеді. Зерттеушінің пайымдауынша, Шақиқ әл-Балхидің аскетизм жолына түсуіне шешуші ықпал еткен оқиға – оның буддалық монахпен кездесуі болған. Бұл жайт ерте суфизмнің қалыптасуында исламдық емес рухани дәстүрлермен болған мәдени-діни байланыстардың белгілі бір рөл атқарғанын көрсетеді (Каныш, 2004: 39).

Сопылықтану саласының мамандарының бірі Аннемари Шиммель басқа діндер мен ілімдердің тек Орталық Азия суфизмінің ғана емес, сонымен қатар Түркістан аймағында

жалпы суфизмнің пайда болуында маңызды рөл атқарғанын атап өтіп, осы аймақтарда кең таралған ислам және буддалық әңгімелердің ұқсастықтарына назар аударды (Шиммель, 2012: 18). Сондай-ақ, автор мұсылмандардың Орталық Азияда аскеттік тәжірибесі бар буддисттермен кездескені, аймақта кең таралған манихейлік дін мұсылман ғалымдарының назарын қалай аударғанын және жеке сопылардың бұл дінге қызығушылық танытты деп айыпталғанын айтады. Сондықтан, бұл аймақтың аскеттері Орталық Азияның әртүрлі бөліктерінде орналасқан каррамиттердің монастырларынан шабыт алған болуы әбден мүмкін. Осылайша, ислам әлемінің басқа елдерінде пайда болған сопылық мектептер мен қозғалыстардың идеялары белгілі бір дәрежеде Орталық Азияда пайда болған сопылықтың эволюциясына да әсер етті. VII–X ғасырларда бірқатар Орта Азия сопылары Хорасан, Ирак, Сирия, Хиджаз және Египет сияқты аймақтарда сопылық білім алып, осы елдерде кең таралған сопылық мектептердің идеялары мен ілімдерінің кейбір элементтерінің Орталық Азия сопылығына енуіне ықпал етті. Кейінгі кезеңдерде Орталық Азиядағы суфизм белгілі бір трансформацияларға ұшырап, сопылық қозғалыс жаңа ұйымдастырушылық және идеялық формаларда өмір сүруін жалғастырғанымен, VIII–XI ғасырларда қалыптасқан орталықазиялық суфийлік мектептің негізгі қағидаттары мен дүниетанымдық ұстанымдары өз маңызын жоғалтқан жоқ. Керісінше, дәл осы кезеңде орныққан рухани-этикалық және әлеуметтік-діни негіздер XII ғасырдан бастап пайда бола бастаған сопылық тариқаттардың қалыптасуы мен дамуы үшін іргелі негіз қызметін атқарды.

Қорытынды

Қорыта айтқанда Орталық Азиядағы сопылық тариқаттың пайда болуының әлеуметтік шарттары мен негізгі факторларын талдау барысында төмендегідей қорытындылар жасадық: сопылық көзқарастар мен өмір салтының қалыптасуына ықпал еткен маңызды факторлардың бірі – аталған аймақта үстем мазхаб мәртебесіне ие болған ханафиттік суннизм болды. Орталық Азия аумағында әртүрлі діни нанымдар мен идеологиялық ағымдардың қызметі аймақтағы сопылық тариқаттың қалыптасуы мен эволюциясына елеулі әсер еттіп отырды.

Осылайша, XI–XII ғғ. сопылық тариқаттың дамуын талдау оның өкілдерінің мұсылман дінін реформалау арқылы әлеуметтік шарттарын реттеудің жаңа идеологиялық жүйесін жасауға тырысқанын көрсетеді. Бұл жүйенің әлеуметтік бағыттылығын айқындайтын басты ерекшеліктердің бірі – қарама-қарсы идеялық ағымдарды өзара үйлестіруге ұмтылуы және соның нәтижесінде феодалдық-теократиялық мемлекеттің қызмет ету тетігін әлсіреткен әлеуметтік қайшылықтарды бәсеңдетуге бағытталуы болып табылады. Зерттеліп отырған кезеңдегі сопылардың ілімдерінде «ашкөздік», «өзімшілдік», «екіжүзділік» сияқты шындықтарды айыптаумен қатар, «шыдамдылық», «аз нәрсеге қанағаттануды» уағыздау да бар. Бұл жүйе дихотомияны жою арқылы екі қарама-қарсылықты біріктіруге тырысады: бір жағынан, әлеуметтік әділетсіздікті, зорлық-зомбылықты және қысымды қабылдамау болса, екінші жағынан, шыдамдылық пен аскетизмді уағыздау. XI–XII ғғ. сопылар тарапынан қалыптастырылған бұл жүйе өзінің ішкі әртектілігі мен қарама-қайшы үрдістерді ұштастыруымен әлемдік ірі діни жүйелерге тән сипатқа ие болып, соның нәтижесінде әртүрлі әлеуметтік таптар мен топтардың мүдделері тұрғысынан қолданылу мүмкіндігіне ие болды.

References

- Averanov, 2011 — *Averanov Iu.A.* Haji Bektas Veli i sufiskoe bratstvo bektasia [Haji Bektash Veli and the Bektashiya Sufi Brotherhood]. Moscow: Izdatelski dom Marjanii, 2011. 648 p. [In Russ.].
- Arberri, 2002 — *Arberri A.J.* Sufizm. Mistika islama [Sufism. The Mysticism of Islam]. Transl. from Eng. by M.O. Avdeichik, V.A. Litnovskaya. Moscow: Sfera, 2002. 272 p. [In Russ.].
- Bertels, 1965 — *Bertels E.E.* Izbrannye trudy: sufizm i sufiskaia literatura [Selected works: Sufism and Sufi literature]. Moscow: Izdatelstvo «Nauka» glavnaia redakcia Vostochnoi literatury, 1965. 528 p. [In Russ.].
- Bertels. 2002 — *Bertels E.E.* Iz ocherka «proishozhdenie sufizma i zarojdenie sufiskoi literatury» [From the essay «The Origins of Sufism and the Birth of Sufi Literature»]. Sufii: sobranie prich i aforizmov. Moscow: EKSMO-Pres, 2002. 524 p. [In Russ.].
- Gadamer, 1984 — *Gadamer H.-G.* Truth and Method. New York. 1984. 350 p. // URL: <https://archive.org/details/gadamer-truth-and-method> (accessed on: October, 23 2025)

DeWeese, 1999 — *DeWeese D.* The Politics of Sacred Lineages in 19th Century Central Asia: Descent Groups Linked to Khwaja Ahmad Yasavi in Shrine Documents and Genealogical Charters // International journal of Middle East Studies. Vol. 31. № 4. 1999. Pp. 507–530.

İslam, 1991 — *İslam Ensiklopedicheski slovar.* [Islam. Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Nauka, Main Editorial Board of Eastern Literature, 1991. 315 p. [In Russ.].

İslam, 1998–2001 — *İslam na teritorii byvşei Rosiskoi imperii* [Islam in the territory of the former Russian Empire]. Vyp. 1–3. Moscow, 1998–2001. [In Russ.].

Kanys, 2004 — *Kanys A.D.* Musulmanski mistisizm: kratkaia istoria [Muslim Mysticism: A Brief History] Moscow – Saint Petersburg: İzdatelstvo «Dila», 2004. 185 p. [In Russ.].

Kasymova, 1991 — *Kasymova Z.İ.* İstoki, sotsiálnaia suşnost i prichiny rasprostraneniia sufizma [The origins, social essence and reasons for the spread of Sufism]. V kn. «İz istorii sufizma: istochniki i sotsiálnaia praktika» pod redaktsiei akademika M.M. Haiarullaeva. Taskent: İzdatelstvo «Fan, 1991. 150 p. [In Russ.].

Karimov, 2000 — *Karimov E.* Yasaviya ve Hojagan-Naqshbandiya: Tarikh-i Haqiqi va Fantazi [Yasaviya and Khojagan-Naqshbandiya: True and Imagined History]. Tashkent: Uzbekistan, 2000. 45 p. [In Russ.].

Muminov, 2007 — *Muminov A.K.* Biblioteka vikra sufia Xaja Muhammeda Parsa v Buhare [The Vikra Library of Sufi Hajj Muhammad Parsa in Bukhara]. Sufizm v İrane i Sentralnoi Azii. Materialy mejdunarodnoi konferensii. Almaty, 2007. Pp. 163–170. [In Russ.].

Muhammad İusuiu al-Hattar, 2005 — *Muhammad İusuf al-Hattar.* Ensiklopedia sufizma [Encyclopedia of Sufism]. Perevod s arab. R.Adygamon. Moscow: İzdatelski dom «Ansar», 2005. 480 p. [In Russ.].

Orynbeкова, 2013 — *Orynbeкова M.S.* Genezis religioznosti v Kazahstane [The genesis of religiosity in Kazakhstan]. Almaty: Institute of Philosophy and Political Science, MES RK 2013. 204 p. [In Russ.].

Rahimov, 2020 — *Rahimov K.* Tarikat hvajagan-naqshbandia i sem pirov [Tariqat of Khwajagan-Naqshbandiyya and seven pirs]. Transl. from Uzb. by İ.R. Gibadullin. Kazan: İD «MeDDoK», 2020. 180 s. [In Russ.].

Sufizm, 2001 — *Sufizm v Sentralnoi Azii (zarubejnye issledovaniia)* [Sufism in Central Asia (foreign studies)] /Collection of articles in memory of F. Maier. Comp. and ex. ed. A.A.Hismatulin. Saint Petersburg: Saint Petersburg State University, 2001. 394 p. [In Russ.].

Necdet, 2012 — *Tosun Necdet.* “Orta Asya’da Tasavvuf”// Orta Asya’da İslam Temsilden Fobiye, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara-Türkistan: 2012. Pp. 491–577.

Trimingem 1989 — *Trimingem J.S.* Sufiskie ordeny v islama [The Sufi Orders in Islam]. Transl. From Eng. by N.A. Staviskaya, Ed. by. O.F. Akimuşkin. Moscow: Nauka, 1989. 231 p. [In Russ.].

Hismatulin, 1996 — *Hismatulin A.A.* Sufiskaia rituálnaia praktika (na primere bratstva Nakşbandia) [Sufi ritual practice (based on the example of the Naqshbandi brotherhood)]. SPb.: Sentr «Peterburgskoe vostokovedenie», 1996. 208 p. [In Russ.].

Şimmel, 2012 — *Şimmel Annemari.* Mir islamskogo mistisizma [The World of Islamic Mysticism], / transl. from Eng. by N.I.Prigarina, A.S.Rappoport. Moscow: Sadra, 2012. 536 p. [In Russ.].

Әдебиеттер тізімі

Аверьянов, 2011 — *Аверьянов Ю.А.* Хаджи Бекташ Вели и суфийское братство бекташийя. М.: Издательский дом Марджани, 2011. 648 с.

Арберри, 2002 — *Арберри А.Дж.* Суфизм. Мистика ислама / пер. с англ. М.О. Авдейчик, В.А. Литновская. М.: Сфера, 2002. 272 с.

Бертельс, 1965 — *Бертельс Е.Э.* Избранные труды: суфизм и суфийская литература. М.: Издательство «Наука» Главная редакция Восточной литературы, 1965. 528 с.

Бертельс, 2002 — *Бертельс Е.Э.* Из очерка «происхождение суфизма и зарождение суфийской литературы //Суфии: собрание притч и афоризмов. –М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. 524 с.

Ислам, 1991 — *Ислам.* Энциклопедический словарь. М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1991. 315 с.

Ислам, 1998–2002 — *Ислам на территории бывшей Российской империи.* Энциклопедический словарь. Выпуск 1. М.: Издательская фирма «Восточная литература» АН, 1998–2002. 159 с

Каныш, 2004 — *Каныш А.Д.* Мусульманский мистицизм: краткая история. М. – СПб.: Издательство «Диля», 2004. 185 с.

Каримов Э. Йасавийа и ходжаган-накшбандийа: история действительная и вымышленная. Ташкент: Узбекистон, 2000. С. 45.

Касымова, 1991 — *Касымова З.И.* Истоки, социальная сущность и причины распространения суфизма / В кн. «Из истории суфизма: источники и социальная практика» под редакцией академика М.М. Хаяруллаева. Ташкент: Издательство «Фан, 1991. 150 с.

Муминов, 2007 — *Муминов А.К.* Библиотека викра суфия Хаджа Мухаммеда Парса в Бухаре //Суфизм в Иране и Центральной Азии. Материалы международной конференции. Алматы, 2007. С. 163–170.

Мухаммад Юсую аль-Хаттар, 2005 — *Мухаммад Юсуф аль-Хаттар.* Энциклопедия суфизма /Перевод с араб. Р.Адыгамов. М.: Издательский дом «Ансар», 2005. 480 с.

- Орынбекова, 2013 — *Орынбекова М.С.* Генезис религиозности в Казахстане. Алматы: Институт философии и политологии КН Мон Рк, 2013. 204 с.
- Рахимов, 2020 — *Рахимов К.* Тарикат хваджаган-накшбандийа и семь пиров / пер. с узбек.яз. И.Р. Гибадуллина. Казань: ИД «МеДДоК», 2020. 180 с.
- Суфизм, 2001 — Суфизм в Центральной Азии (зарубежные исследования) /Сорник статей памяти Ф.Майера. Сост. и отв. редактор А.А.Хисматулин. СПб.: Санк-Петербургский государственный университет, 2001. 394 с.
- Тримингэм, 1989 — *Тримингэм Дж.С.* Суфийские ордены в исламе / Пер с англ. А.А. Ставиской, под ред О.Ф. Акимушкина. М.: Наука, 1989. 231 с.
- Хисматулин, 1996 — *Хисматулин А.А.* Суфийская ритуальная практика (на примере братства Накшбандийа). — СПб.: Центр «Петербургское востоковедение», 1996. 208 с.
- Шиммель, 2012 — *Шиммель Аннемари.* Мир исламского мистицизма / пер. с англ. Н.И. Пригариной, А.С. Раппопорт. Москва: Садра, 2012. 536 с.
- DeWeese, 1999 — *DeWeese D.* The Politics of Sacred Lineages in 19th Century Central Asia: Descent Groups Linked to Khwaja Ahmad Yasavi in Shrine Documents and Genealogical Charters // International journal of Middle East Studies. Vol. 31. № 4. 1999. Pp. 507–530.
- Gadamer, 1984 — *Gadamer H.-G.* Truth and Method. New York. 1984. 350 p. URL: <https://archive.org/details/gadamer-truth-and-method> (accessed on: october 23, 2025)
- Necdet, 2012— *Tosun Necdet.* “Orta Asya’da Tasavvuf”// Orta Asya’da İslam Temsilden Fobiye, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara-Türkistan: 2012. Pp. 491–577.

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Abdimomynov N.T., Ospanova A.O., Djumashev A. FROM IDEOLOGY TO EMPIRICAL SYNTHESIS: THE EVOLUTION OF THE SOVIET RUSSIAN HISTORIOGRAPHY ON THE POLITICAL ECONOMY OF THE GOLDEN HORDE)	7
Kalfa M., Kozhakhan Zh., Beysegulova A. THE HISTORY OF RESEARCH ON THE LEATHER-PROCESSING CRAFT OF THE KAZAKH PEOPLE.....	23
Temirkhanov B., Mutaliyev M., Karakulak M. THE IMAGE OF KHOJA AHMET YASSAWI IN THE “KAZAKH” NEWSPAPER.....	36

HISTORY

Aldazhumanov K.S., Sandybayeva D.M., Abuov N.A. KAZAKHSTANIS IN CAPTIVITY, THE PARTISAN MOVEMENT, AND THE EUROPEAN RESISTANCE.....	46
Barin E., Satayeva B. THE CONSTRUCTIVE ROLE OF CULTURE AND LANGUAGE IN HISTORICAL DISCOURSE.....	62
Bulanov E., Tumabayev T., Safarov R. THE BASMACHI MOVEMENT IN CENTRAL ASIA: HISTORICAL ORIGINS AND REGIONAL PECULIARITIES.....	79
Zholdassuly T., Madelkhanova M. THE “KOSHCHI” UNION AND ITS ACTIVITIES IN THE KYZYLORDA REGION: A STUDY BASED ON ARCHIVAL MATERIALS (1920–1929).....	95
Kasymbekova M.A., Vecihi S.F.H. SOCIAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF SUFI ORDERS IN CENTRAL ASIA.....	110
Kokebayeva G.K., Bissembauly M. FORCED MIGRATION AND ETHNIC POLICY IN WESTERN BELARUS AND WESTERN UKRAINE IN THE 1940s.....	124
Kuanbay O.B., Apendiyev T.A., Ushkurbayeva A.E. DEMOGRAPHIC DYNAMICS OF TAJIKISTAN: FERTILITY, MORTALITY, TRENDS AND FORECASTS (1990–2023).....	138
Malikova S.Z., Tashagil A., Issakayeva A.M. AUL BAIS: THE POLICY OF CONFISCATION AND DEPORTATION CONDUCTED IN THE BULAEV DISTRICT.....	154
Muhametkhanuli N., Kurbanali Zh. POLITICAL RELATIONS BETWEEN THE HAN DYNASTY AND THE XIONGNU AND THEIR INFLUENCE ON NOMADIC CIVILIZATION.....	168
Mukhatova O.Kh., Seffat D. KAZAKH – RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS OF THE LATE 17TH – EARLY 18TH CENTURIES	181
Myrzabekova R., Zhakupova G., Rakhmonkulova Z. FORCED LABOR SYSTEM IN THE TERRITORY OF THE KAZAKH SSR ON THE EXAMPLE OF JAPANESE PRISONERS OF WAR (1946–1956).....	194
Nurpeissova E., Baydaly R., Abil Ye. SOCIO-POLITICAL ACTIVITY OF ELDES OMAROV DURING THE YEARS OF CIVIL CONFRONTATION (1917–1919).....	210
Sarsembayeva G.A., Zhailaubayeva A.N., Ualtayeva A. SOCIO-DEMOGRAPHIC PROCESSES IN THE CITIES OF EAST KAZAKHSTAN IN THE 90s OF THE XXth CENTURY (BASED ON THE EXAMPLE OF UST-KAMENOGORSK AND SEMIPALATINSK).....	225
Sissenbayeva A., Kalybekova M.Ch., Abuov N.A. KAZAKHSTANI PRISONERS OF WAR IN NAZI CONCENTRATION CAMPS DURING THE SECOND WORLD WAR: POSSIBILITIES FOR RECONSTRUCTING INDIVIDUAL FATES ON THE BASIS OF ARCHIVAL CARD FILES.....	240
Teleuova E.T., Zhumadil A.K. THE FORMATION PATTERNS OF A HYBRID LEGAL MODEL IN THE 19TH CENTURY KAZAKH STEPPE.....	255

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Assylbekova N., Kistaubayeva A., Dospanov O. KAZAKH ETHNOGRAPHIC COLLECTIONS OF THE KUNSTKAMERA: A MUSEOLOGICAL ANALYSIS.....	269
Musabayev K., Sizdikov B., Maldybek A. THE LOCALIZATION OF THE MEDIEVAL CITY OF SURI: BASED ON WRITTEN AND ARCHAEOLOGICAL SOURCES.....	281

МАЗМҰНЫ**ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ**

Абдимомынов Н.Т., Оспанова А.А., Жұмашев А.М. ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ДОГМАЛАРДАН ЭМПИРИКАЛЫҚ СИНТЕЗГЕ: АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ЭКОНОМИЯСЫН ЗЕРТТЕУДЕГІ КЕҢЕСТІК ТАРИХНАМАНЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ.....	7
Калфа М., Қожахан Ж., Бейсегулова А. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТЕРІ ӨНДЕУ КӘСІБІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ.....	23
Темирханов Б., Муталиев М., Каракулак М. ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ БЕЙНЕСІНІҢ «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНДЕГІ КӨРІНІСІ.....	36

ТАРИХ

Алдажұманов Қ.С., Сандыбаева Д.М., Абуов Н.А. ТҮТҚЫНҒА ТҮСКЕН ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАР, ПАРТИЗАН ҚОЗҒАЛЫСЫ ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ҚАРСЫЛАСУ ҚОЗҒАЛЫСЫ.....	46
Барын Е., Сатаева Б. ТАРИХИ ДИСКУРСАҒЫ МӘДЕНИЕТ ПЕН ТІЛДІҢ КОНСТРУКТИВТІК ҚЫЗМЕТІ.....	62
Бұланов Е.О., Тұмабаев Т.С., Сафаров Р.И. ОРТА АЗИЯДАҒЫ БАСМАШЫЛАР ҚОЗҒАЛЫСЫ: ТАРИХИ БАСТАУЛАРЫ МЕН АЙМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	79
Жолдасұлы Т., Маделханова М. «ҚОСШЫ» ОДАҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚЫЗЫЛОРДА ӨҢІРІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІ: АРХИВТІК МАТЕРИАЛДАР БОЙЫНША ЗЕРТТЕУ (1920–1929 жж.).....	95
Касымбекова М.Ә., Вежихи С.Ф.Х. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДА СОПЫЛЫҚ ТАРИҚАТТЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ӨЛЕУМЕТТІК АЛҒЫШАРТТАРЫ.....	110
Көкебаева Г.К., Бисембайұлы М. 1940 ЖЫЛДАРДАҒЫ БАТЫС БЕЛАРУСЬ ПЕН БАТЫС УКРАИНАДАҒЫ МӘЖБҮРЛІ МИГРАЦИЯ ЖӘНЕ ЭТНИКАЛЫҚ САЯСАТ.....	124
Қуанбай О.Б., Әпендиев Т.Ә., Ушқурбаева А.Е. ТӘЖІКСТАННЫҢ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ДИНАМИКАСЫ: ТУЫЛУ МЕН ӨЛІМ-ЖІТІМ КӨРСЕТКІШІ, ТЕНДЕНЦИЯЛАР ЖӘНЕ БОЛЖАМДАР (1990–2023).....	138
Маликова С.З., Ташағыл А., Исакаева А.М. АУЫЛ БАЙЛАРЫ: БУЛАЕВ АУДАНЫНДА ЖҮРГІЗІЛГЕН ТӨРКІЛЕУ ЖӘНЕ ЖЕР АУДАРУ САЯСАТЫ.....	154
Мұқаметханұлы Н., Құрбанәлі Ж. ХАНЬ ДИНАСТИЯСЫ МЕН ҒҰНДАРДЫҢ САЯСИ ҚАТЫНАСТАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ КӨШПЕНДІЛЕР ӨРКЕНИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ.....	168
Мұхатова О.Х., Сеффат Д. XVII Ғ. СОҢЫ – XVIII Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ.....	181
Мырзабекова Р., Жақупова Г., Байхоразова З. ҚАЗАҚ КСР ТЕРРИТОРИЯСЫНДАҒЫ МӘЖБҮРЛІ ЕҢБЕК ЖҮЙЕСІ ЖАПОН СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫ МЫСАЛЫНДА (1946–1956).....	194
Нурпеисова Э.Т., Байдалы Р.Ж., Әбіл Е.А. ЕЛДЕС ОМАРОВТЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚАРСЫЛАСУ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ (1917–1919 жж.).....	210
Сарсембаева Г.А., Жайлаубаева А.Н., Уалтаева А.С. XX ҒАСЫРДЫҢ 90-ы ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ ӨЛЕУМЕТТІК-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕР (ӨСКЕМЕН МЕН СЕМЕЙ МЫСАЛЫНДА).....	225
Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч., Абуов Н.А. ЕКІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ КОНЦЛАГЕРЬЛЕРДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӘСКЕРИ ТҮТҚЫНДАР: АРХИВТІК КАРТОТЕКАЛАР НЕГІЗІНДЕ ОЛАРДЫҢ ТАҒДЫРЛАРЫН ҚАЙТА ҚАРАУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	240
Телеуова Э.Т., Жұмаділ А.Қ. XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ГИБРИДТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҮЛГІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЗАҢДЫЛЫҚТАРЫ.....	255

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Асылбекова Н., Кистаубаева А., Доспанов О. КУНСТКАМЕРАДАҒЫ ҚАЗАҚ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ КОЛЛЕКЦИЯЛАРЫ: МУЗЕЙТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ.....	269
Мұсабаев Қ., Сиздигов Б., Малдыбек А. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СУРИ ҚАЛАСЫНЫҢ ЛОКАЛИЗАЦИЯСЫ: ЖАЗБА ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ДЕРЕКТЕР НЕГІЗІНДЕ.....	281

СОДЕРЖАНИЕ ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Абдимомынов Н.Т., Оспанова А.А., Жумашев А.М. «ОТ ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ДОГМ К ЭМПИРИЧЕСКОМУ СИНТЕЗУ: ЭВОЛЮЦИЯ СОВЕТСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ПОЛИТЭКОНОМИИ ЗОЛОТОЙ ОРДЫ».....	7
Калфа М., Кожахан Ж., Бейсегулова А. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ КОЖЕВЕННОГО РЕМЕСЛА КАЗАХСКОГО НАРОДА.....	23
Темирханов Б., Муталиев М., Каракулак М. ОБРАЗ ХОДЖИ АХМЕДА ЯСАВИ В ГАЗЕТЕ «КАЗАХ».....	36

ИСТОРИЯ

Алдажуманов К.С., Сандыбаева Д.М., Абуов Н.А. КАЗАХСТАНЦЫ В ПЛЕНУ, ПАРТИЗАНСКОМ ДВИЖЕНИИ И ЕВРОПЕЙСКОМ СОПРОТИВЛЕНИИ.....	46
Барын Е., Сатаева Б. КУЛЬТУРА И ЯЗЫК КАК КОНСТРУКТИВНЫЕ ФАКТОРЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	62
Буланов Е.О., Тумабаев Т.С., Сафаров Р.И. БАСМАЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В СРЕДНЕЙ АЗИИ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОКИ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ.....	79
Жолдасулы Т., Маделханова М. СОЮЗ «КОШЧИ» И ЕГО ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КЫЗЫЛОРДИНСКОМ РЕГИОНЕ: ИССЛЕДОВАНИЕ НА ОСНОВЕ АРХИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ (1920–1929 гг.).....	95
Касимбекова М.А., Вежихи С.Ф.Х. СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СУФИЙСКИХ ОРДЕНОВ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	110
Кокебаева Г.К., Бисембайулы М. ВЫНУЖДЕННАЯ МИГРАЦИЯ И ЭТНИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В ЗАПАДНОЙ БЕЛАРУСИ И ЗАПАДНОЙ УКРАИНЕ В 1940-х ГОДАХ.....	124
Куанбай О.Б., Апендиев Т.А., Ушкурбаева А.Е. ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ДИНАМИКА ТАДЖИКИСТАНА: РОЖДАЕМОСТЬ, СМЕРТНОСТЬ, ТЕНДЕНЦИИ И ПРОГНОЗЫ (1990–2023 гг.).....	138
Маликова С.З., Ташагыл А., Исакаева А.М. АУЛЬНЫЕ БАИ: ПОЛИТИКА КОНФИСКАЦИИ И ВЫСЕЛЕНИЕ ПРОВЕДЕННАЯ В БУЛАЕВСКОМ РАЙОНЕ.....	154
Мукаметханулы Н., Курбанали Ж. ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ДИНАСТИИ ХАНЬ И ХУННУ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЦИВИЛИЗАЦИЮ КОЧЕВНИКОВ.....	168
Мухатова О.Х., Сеффат Д. КАЗАХСКО – РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КОНЦА XVII – НАЧАЛА XVIII ВВ.....	181
Мырзабекова Р., Жакупова Г., Рахмонкулова З. СИСТЕМА ПРИНУДИТЕЛЬНОГО ТРУДА НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСКОЙ ССР НА ПРИМЕРЕ ЯПОНСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ (1946–1956 гг.).....	194
Нурпеисова Э.Т., Байдалы Р.Ж., Абиля Е.А. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЕЛДЕСА ОМАРОВА В ГОДЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ (1917–1919 гг.).....	210
Сарсембаева Г.А., Жайлаубаева А.Н., Уалтаева А.С. СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ГОРОДАХ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА В 90-е ГОДЫ XX ВЕКА (НА ПРИМЕРЕ УСТЬ-КАМЕНОГОРСКА И СЕМИПАЛАТИНСКА).....	225
Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч., Абуов Н.А. ВОЕННОПЛЕННЫЕ-КАЗАХСТАНЦЫ В КОНЦЛАГЕРЯХ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ВОЗМОЖНОСТИ РЕКОНСТРУКЦИИ СУДЕБ НА ОСНОВЕ АРХИВНЫХ КАРТОТЕК.....	240
Телеуова Э.Т., Жумадилов А.К. ЗАКОНОМЕРНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГИБРИДНОЙ ПРАВОВОЙ МОДЕЛИ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В XIX ВЕКЕ.....	255

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Асылбекова Н., Кистаубаева А., Доспанов О. КАЗАХСКИЕ ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ КОЛЛЕКЦИИ КУНСТКАМЕРЫ: МУЗЕЕВЕДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	269
Мусабаев К., Сиздинов Б., Малдыбек А. ЛОКАЛИЗАЦИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО ГОРОДА СУРИ: НА ОСНОВЕ ПИСЬМЕННЫХ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ СВИДЕТЕЛЬСТВ.....	281

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2026. 13 (1)

Бас редактор:

Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:

Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://ajspiie.com>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй